

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

І. В. Піструїл (Одеса)

СКРЕБКИ ТИПУ «CARENE»

ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ АНЕТІВКА II

Верхньопалеолітичне поселення мисливців на бізона Анетівка II виявлене в 1978 р. та систематично досліджується вже більше 40 років Причорноморською експедицією під керівництвом В. Н. Станко (1978-2007 рр.) і І. В. Піструїла (з 2008 р.). Результати досліджень добре представлені в археологічній літературі¹. Поселення розташоване на мису правого берега річки Бакшали, правої притоки Південного Буга, на південно-західній околиці села Анетівка Доманівського району Миколаївської області. За час розкопок було вивчено близько 1500 м² площі пам'ятника і знайдено більше 2,5 млн. кременевих виробів і близько 0,5 млн. уламків кісток тварин². Серед фауністичних залишків близько 98% всіх кісткових залишків, що піддаються визначенню, складають кістки бізона³. Культурний шар поселення залягає у суглинках причорноморського часу. Вік пам'ятки відповідає максимуму останнього зледеніння (радіовуглецеві дати: 18040 ± 150 ЛЕ 2424; 19088 ± 980 ЛЕ 4610; 19170 ± 120 ЛЕ 2947)⁴.

Виробничий комплекс Анетівки II характеризується наявністю повного циклу розщеплення кременя: від розколених гальок і нуклеусів до готових знарядь праці. Серед виробів з вторинною обробкою абсолютно переважають мікропластини і мікрівістря з притупленим краєм. Друга за чисельністю група виробів – різці, серед яких переважають ретушні⁵. Скребки – кінцеві, виготовлені переважно на пластинах, більш ніж в 10 разів поступаються за чисельністю різцям. Також в колекції присутні вістря на пластинах та відщепях, проколки, долотоподібні вироби та ін. Великою серією представлені вироби з кістки та рогу (вістря, лошила, прикраси). За типологічним складом, кременевий інвентар поселення Анетівка II деякі дослідники відносять до епігравецьких комплексів⁶. В. Н. Станко і С. П. Смольянінова віднесли матеріали поселення Анетівка II до своєрідної анетівської культури (Анетівка I, Анетівка II, Володимирівка та інші пам'ятки), яка на різних етапах свого розвитку контактувала з племенами оріньякського кола⁷. Це, начебто, підтверджувалось наявністю близьких типів знарядь на пам'ятках Анетівка I та Анетівка II. Одним з таких типів знарядь є «кареноїдні» скребки (іноді, як синоніми, використовуються терміни: скребки високої форми або нуклеподібні скребки). Також з'ясовано, що

«кареноїдні» скребки характерні для епіоріньякських комплексів (в даному випадку – стоянка Анетівка I). Однак, подібні вироби були виділені і в колекції епігравецького поселення Анетівка II.

Автором роботи була опрацьована колекція скребків (більш ніж 600 екз.) поселення Анетівка II 1978-1991 рр. досліджень, до якої входили і скребки високої форми, що були виділені раніше⁸. Було з'ясовано, що частина цих скребків є сколами оновлення ударних площадок нуклеусів з фрагментами негативів попереднього розколювання та елементами редукування карнизу (біля 20 екз.). Деякі з них, можливо, використовувались у якості скребків, але це випадкове використання «зручних сколів» у виробничому процесі. Тому вони були виключені з підрахунків. Таким чином, кількість «скребків високої форми», що були раніше виділені, скоротилося до 54 екз. Виготовлені вони на уламках/нуклеусах (29 екз.), відщеплах (22 екз.) та пластинах (3 екз.)⁹.

За характером оформлення **скребки на уламках та нуклеусах** розподілені на декілька груп:

– скребки, що виготовлені на одно- или двохплощинних нуклеусах (8 екз.) (рис. 1: 2, 3, 6, 7);

– скребки на уламках нуклеусів (7 екз.), з яких 2 екз. на поперекових сколах оновлення нуклеусів, а інші у вигляді повздовжніх сколів з частинами площадки та площини сколювання, що з'явилися внаслідок випадкового розлому нуклеуса по природних тріщинах. Можливо, що ці уламки, після розлому нуклеусів додатково доопрацьовувались та після цього використовувались у якості скребків (рис. 2: 6, 9);

– скребки на нуклеусах та їх уламках (5 екз.) з ретушню на ділянці, яка протилежна відбивній площадці нуклеуса. При цьому, ретуш, яка формує лезо скребка на відміну від попередньої групи, нанесена цілеспрямовано. Подібні скребки в Північному Причорномор'ї були виділені Г. В. Григор'євою в колекції стоянки Велика Акаража¹⁰ (рис. 2: 4);

– скребки на нуклеусах на яких присутні залишки ретушованого ребра, що формувалось на початку первинного розщеплення (3 екз.) (рис. 2: 7);

– скребки на уламках (6 екз.) з округлим та напівкруглим лезом. Подібні випроби, у великій кількості, присутні в колекції епіоріньякської стоянки Анетівка I¹¹ (рис. 2: 2, 8, 11).

З морфологічної точки зору скребки на уламках та нуклеусах досить різноманітні. Частину з них можна пов'язати з первинним розщепленням. Наприклад: формування ретушованого ребра на

початку розщеплення, ретушування ділянок нуклеуса, доопрацювання уламків нуклеусів, що розламалися по природних тріщинах внаслідок застосування не дуже якісної сировини, або нуклеуси, що були вилучені на різних стадіях розщеплення з виробничого процесу. Інші скребки можна віднести до типу «gabot» загальноєвропейської класифікації. Але, при цьому необхідно зауважити, що єдиної думки про походження даного типу знаряддя немає¹².

За морфологічними особливостями **скребки на відщеплах** поділяються на декілька груп:

– скребки на масивних відщеплах кінцевого типу (11 екз.). Морфологічно вони схожі на деякі скребки на уламках, що описані вище, та фактично мають повну аналогію з подібними скребками стоянки Анетівка I¹³. За загальноєвропейською класифікацією, дані знаряддя можна віднести до типів «сагепе» и «a museau»¹⁴ (рис. 2: 1, 3, 5, 10);

– скребки (7 екз.) на поперечних сколах оновлення площадок нуклеусів. У 3-х екз. з вентральної поверхні нанесена серія крупних та дрібних сколів, які формують лезо скребка. У інших, в якості леза, використовувалося ребро між ударною площадкою та площиною сколювання, яка, при цьому, можливо доопрацьовувалась серією дрібних сколів та декількома більш крупними сколами (рис. 1: 5). Судячи зі всього, поява даного типу виробів – це ситуативне застосування випадкових сколів для виробничого процесу;

– окремо виділені три вироби, які відносяться до торцевих нуклеусів на відщеплах (рис. 1: 1). При цьому у двох з них присутні залишки великої ретуші, що вірогідно формувала ребро на початку розщеплення, у одного – ретушню (по типу ретушних різців) оформлена ударна площадка нуклеуса.

Також, в колекції присутні кінцеві **скребки на пластинах** (3 екз.). Один из них виготовлений на сколі оновлення площадки нуклеуса. Дистальний кінець сколу має досить масивне закінчення і там збереглися негативи раніш знятих сколів. Додатково, по залишкам плоскості розщеплення, з вентральної поверхні нанесена серія сколів, що формує пряме лезо. У інших – по дистальному кінцю пластини нанесені декілька великих та серія дрібних сколів.

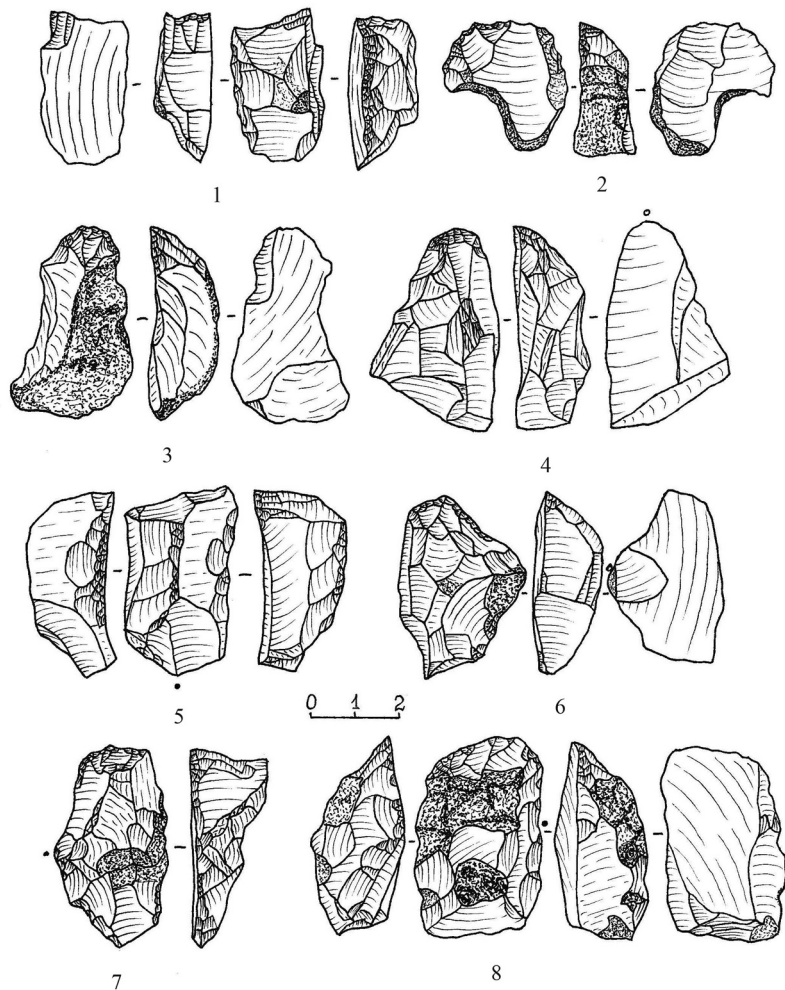

Рис. 1. Скребки «високої форми» поселення Анетівка II
(за: Піструїл 2020. С. 228)

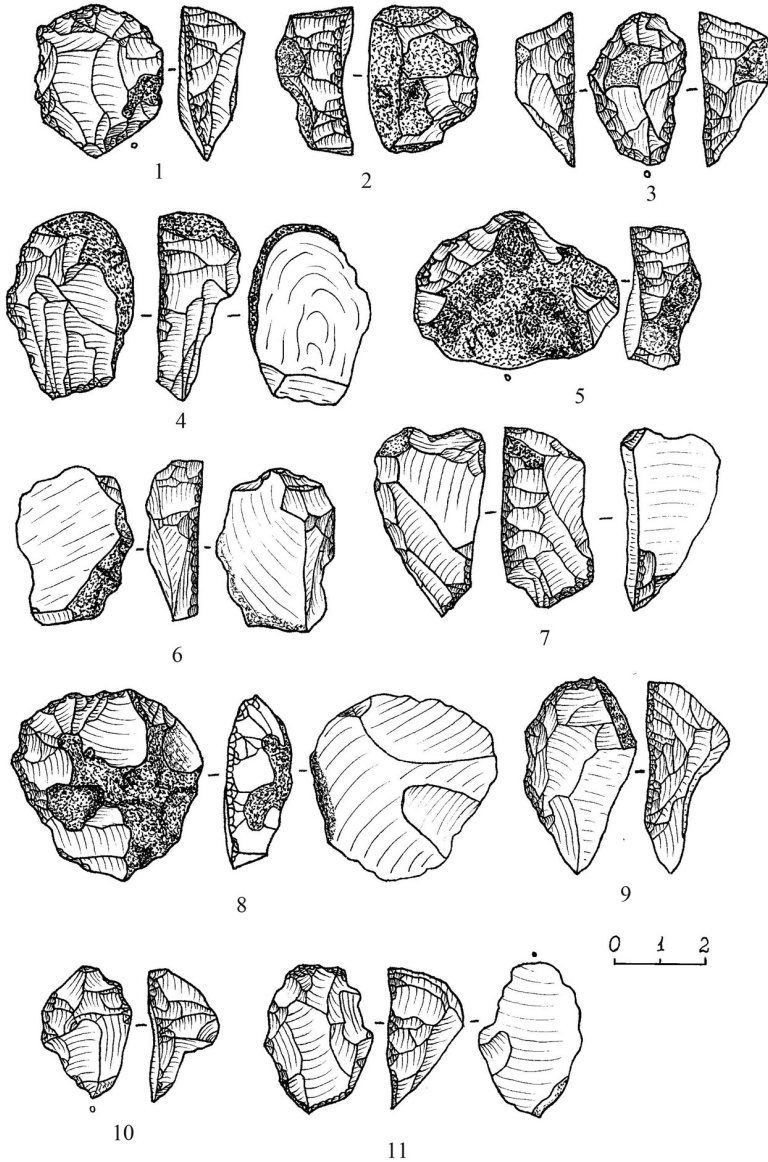

Рис. 2. Скребки «високої форми» поселення Анетівка II
(за: Піструїл 2020. С. 232)

Таким чином, короткий аналіз виділених «скребків високої форми» 1978-1991 рр. дослідження дозволяє зробити певні висновки з приводу виробництва або появи даного типу знарядь на поселенні Анетівка II.

Як вже вказувалось вище, крем'яний інвентар поселення Анетівка II відноситься до епіграветських комплексів. Тому поява на поселенні виробів, характерних для іншої індустрії, потребує окремого пояснення. Спроби пояснити присутність епіоріньякських типів знарядь в колекціях епіграветських комплексів майже завжди засновані на взаємовпливах епіграветського та епіоріньякського населення. Так, вже згадувалась точка зору, коли В. Н. Станко і С. П. Смольянінова віднесли матеріали поселення Анетівка II до своєї анетівської культури (Анетівка I, Анетівка II, Володимирівка та інші пам'ятки), яка на різних етапах свого розвитку контактувала з племенами оріньякського кола. Іноді це використовують як доказ так званого «генетичного зв'язку» між епіграветським та епіоріньякським населенням¹⁵.

Тези про взаємовпливи, асиміляції або так званий «генетичний зв'язок» для пояснення культурно-історичного процесу, що заснований на типологічній схожості окремих знарядь, були розповсюджені у другій половині XX ст. В XXI ст. це необхідно пояснювати не тільки з типологічної точки зору, а й для кожного конкретного випадку необхідно проводити ретельний аналіз. І про це свідчать матеріали поселення Анетівка II.

По-перше, слід зауважити, що відсоткове співвідношення даного типу скребків на стоянках Анетівка I та Анетівка II суттєво відрізняється. Так, серед загальної кількості скребків стоянки Анетівка I (епіоріньякська індустрія) «скребки високої форми» складають більш ніж 50%, тоді як на поселенні Анетівка II (епіграветська індустрія) вони складають тільки 5-7% від загальної кількості скребків.

Також, «скребки високої форми» поселення Анетівка II з морфологічної точки зору досить різноманітні. Це свідчить про різні технологічні прийоми виробництва цих знарядь або про те, що до цих знарядь, свого часу, були віднесені вироби з різним технологічно-функціональним навантаженням. Так, частина виділених «скребків високої форми» поселення Анетівка II є відходами процесу первинного розщеплення кременю. Наприклад, вироби на уламках нуклеусів, що з'явилися внаслідок випадкового розлому нуклеуса по природних тріщинах. І це пов'язано з поганою якістю місцевої сировини, яка використовувалась для виробничого процесу. Можливо,

що після розлому, окремі уламки нуклеусів додатково доопрацьовувались для надання потрібної форми та подальшого використання.

Нуклеуси з різними, ретушованими великою ретушшю, ділянками також не можна однозначно відносити до «скребків високої форми». Ретуш, в даному випадку, пов'язана з процесом первинного розщеплення (наприклад, формування ребра на початку розщеплення тощо).

Деякі типи виробів (на сколах оновлення нуклеусів) – це ситуативне застосування випадкових заготівок для виробничого процесу.

Але, при цьому, в колекції Анетівки II присутні скребки на уламках та масивних відщеплах (близько 20 екз.), що подібні скребкам стоянки Анетівка I. Як вже вказувалося, за загальноєвропейською класифікацією дані знаряддя можна віднести до типів «*gabot*», «*cazene*» та «*a museau*». Появу цих виробів можна пояснити не тільки взаємовпливами та «генетичними зв'язками» «епіоріньякського» та «епіграветського» населення, хоча і це можливе.

Крім того, ці знаряддя, разом з іншими матеріалами, могли бути принесені на поселення Анетівка II з розташованої поряд стоянки Анетівка I. Основне джерело крем'яної сировини для виготовлення знарядь на Анетівці II розташоване в декількох кілометрах на схід від поселення. Загальна вага частини уламків сировини, що були принесені на поселення, складає кілька тон. Тому, цілком ймовірно, що мешканці поселення Анетівка II могли принести з території покинутої стоянки Анетівка I якісь крем'яні вироби. Також можливі і інші пояснення даної ситуації.

Таким чином, питання появи незначної кількості епіоріньякських скребків на епіграветському поселенні Анетівка II поки ще залишається відкритим.

---

¹ Главенчук А. В. Исследование производственного участка на позднепалеолитическом поселении Анетовка II // SP. 2003–2004. №1. С. 206–227; Станко В. Н. Некоторые итоги изучения позднего палеолита Северо-Западного Причерноморья (Южнобугская группа памятников). В: Булатович С. А. (отв. ред.). Археология и этнология Восточной Европы: материалы и исследования. Одесса: Гермес, 1997. С. 14–27; Станко В. Н., Григорьева Г. В., Швайко Т. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка II. 1989.

-
- ² Станко В.Н. Охотники на бизона в позднем палеолите Украины // АА. 1996. №5. С. 129.
- ³ Бибилова В.И. Старкин А.В. Характеристика остеологического материала из раскопок позднепалеолитического поселения Анетовка 2 // Станко В.Н., Григорьева Г.В., Швайко Т.Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка II. 1989. С. 127–131.
- ⁴ Станко В.Н. Охотники на бизона... С. 131–132.
- ⁵ Піструїл І.В. Різці на пам'ятках пізнього палеоліту північно-західного Причорномор'я: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.04 «Археологія». 2005; Станко В. Н., Григорьева Г. В., Швайко Т. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка II. 1989.
- ⁶ Кротова О.О. Граветтоїдні комплекси Північного Причорномор'я // Археологія. 2000. №2. С. 30–37; Оленковський Н.П. Епіграветт Восточної Європи. Культурно-історический аспект. 2008. 431 с.; Піструїл І.В. Різці на пам'ятках ... С. 18-19.
- ⁷ Станко В.Н., Смольянинова С.П. Исследование палеолита и мезолита степного Побужья // Советская археология. 1985. №4. С. 5–20.
- ⁸ Станко В. Н., Григорьева Г. В., Швайко Т. Н. Вказана праця. С.32.
- ⁹ Піструїл І.В. Скрєбки «высокой формы» верхнепалеолитического поселения Анетовка II // SP. №1. 2020. С. 225–236.
- ¹⁰ Григорьева Г. В. Большая Аккаржа и ее место среди позднепалеолитических памятников юга СССР // КСИА Вып. 111. С. 87.
- ¹¹ Піструїл І.В. Анетовка 1 – епіориньякська стоянка в степном Побужь // SP. №1. 2019. С. 295–318.
- ¹² Demars P., Laurent P. Types d'outils lithiques du paleolithique superieur en Europe // Cahiers du quaternaire. №14. 1989. P. 48–49.
- ¹³ Піструїл І.В. Анетовка 1 ... С. 295–318.
- ¹⁴ Demars P., Laurent P. Types ... P. 44–47; Sonneville-Bordes D. de, Perrot J. Lexique typologique du Paleolithique superieur. Outillage lithique: I Grattoirs-II Outils solutreens // BSPF. № LI. 1954. P. 332-333.
- ¹⁵ Станко В.Н., Смольянинова С.П. Вказана праця. С. 5–20; Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Каменный век Северо-Западного Причерноморья // SP. №1. 2011. С. 72.

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOIb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IPE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О. В., Корчемна І. С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я.....	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П. М. Біцилли (до дня пам'яті).....	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П. А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.....	90
<i>Венгер А. Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II.....	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіюсак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тоцев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багатидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільй підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518